

חינוך בנות על ידי גברים

(תגובה למאמרו של הרב צבי ינר)

הרב צבי ינר (יצ'הרי' יז) דן בסוגיית חינוך בנות על ידי גברים בימינו, ומסיק שאדם נשוי לא ילמד בנות. לדעתו, בימינו, הדבר אסור אף לשיטת רש"י שאינו מחלק בין נשוי לרווק ומתיר בשני האופנים; וזאת משום חשש לפירוק המשפחה, שהרי בימינו אין לשאת שתי נשים. לכן, על פי שיטת רש"י, נוכל לדעתו להקל רק ברווק. אך לפי פסק השו"ע, שפסק כרמב"ם, מסיק הרב ינר שיש לאסור גם ברווק.

מסקנת דברים זו עומדת בסתירה למה שנוהג העם, שהרי יראים ושלמים עוסקים בחינוך הבנות; ומה עוד, שגם מקימי רשת החינוך 'בית יעקב' הלכו בדרך זו והולכים בה. ואין כאן רק "פוק חזי מאי עמא דבר", שהרי גדולי תורה ולא 'עמדי' בלבד הקימו מוסדות לבנות ולימדו בהם, ומנהגו הוא שדווקא נשואים הם המלמדים ואילו רווקים אינם מלמדים. לפיכך מן הראוי לברר על מה סומך מנהגנו. אינני מתכוון בדברים הבאים להיכנס למלוא הדיון ההלכתי, ומסתמא אחרים יעסקו בכך, אלא לציין מספר עקרונות הלכתיים, שלדעתי הם הם המאפשרים את ההתנהגות הרווחת שאכן נשואים מלמדים בנות, ולא רק בדיעבד אלא אף לכתחילה.

א. "בעבידתיה טריד" במקום מצוה

עיקרון הלכתי קובע שמי שעסוק במלאכתו, כל תשומת לבו נתונה למלאכתו¹. מתוך אותו כלל, התירו לאבל לעסוק בהוראת נגינה, למרות האיסור הכולל החל עליו לשמוע קול נגינה². וכן מותר לרב אבל לערוך חופה וקידושין, אף שיש תזמורת ברקע. גם היתר זה נובע מתוך כך שהוא טרוד בהתעסקותו בענייני הקידושין. בהוראת גדולי דורנו³, הותר לעוסקים בחינוך להשתתף בסעודות מצוה, שבהן התלמידות שרות⁴. וגם שם זה מאותו טעם, דאידי דעסיקי במצוות

1. "בעבידתיה טריד" ולא מהרהר: בבא מציעא צא, א; עבודה זרה כ, ב. ועיי' רמב"ם הלי' איסורי ביאה כא, כ; שו"ע אה"ע כג, ג.

2. עיי' שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' יט שדן בלימוד מוזיקה לאחר ר"ח אב, ומסיק להיתר אם זה לא בשבוע שחל בו תשעה באב; והיתרו מתבסס גם על העיקרון שאומן בעבידתיה טריד. ושם הביא גם את היתרו של מהרי"ל דסקין לאבל לעסוק בהוראת המוזיקה.

3. הגר"ש ישראלי זצ"ל, ויבלחט"א הרה"ג מרדכי אליהו בתשובה בעל פה לצוות של מכללת 'אורות' בתחילת דרכה.

4. היתרו של הישרידי אשי' (ח"א סי' ח) בשירי קודש, ומשום "עת לעשות לה'", הוא למצב שבדיעבד, אבל בהצטרף העיקרון של 'בעבידתיה טריד', נראה להיתר לכתחילה במצב החינוכי שבו אנו דנים.

הערת העורך (ע. א.): מסתבר שהיתר זה מבוסס גם על כך שבשביל הגברים הנוכחים במקום זוהי "הנאה הבאה לאדם בעל כורחו"; שהרי בשבילם מצב זה הוא "לא אפשר", בגלל המחויבות החינוכית להימצא במקום, ומכיוון שכך גם "לא קא מכוינ". ועיי' במאמרו של הרב איתאל אריאל (יצ'הרי' יז עמ' 40-45) שהרחיב את הברור בסוגיית זו בהקשרים דומים.

חינוך, אין השפעה ליצר⁵.

אותו עיקרון הוא זה שאיפשר ליחידי סגולה לומר: "דמיא עלי ככשורא"⁶. אלא שזה אמור רק ליחידי סגולה שבדורות האמוראים⁷. העיקרון היה שאותם גדולים אכן עוסקים כל זמנם במחשבת המצוות. אבל בדוגמאות שהובאו לעיל, ההיתר הוא לכל העוסקים במלאכת מצוה. ודאי שמלאכת החינוך היא מצוה גדולה, ולכן העיסוק בחינוך ובהוראה, וודאי העיסוק בלימוד התורה על כל מקצועותיה, אינם מביאים מחשבות האסורות ללבו של האדם. וכאשר מדובר במורה שהוא נשוי, יש לצרף גם את העיקרון של 'פת בסלוי'.

עיקרון זה - של "בעבידתיה טריד" - מוסכם גם על חכמי הפסיכולוגיה⁸, ואכן כך חש ומרגיש כל אדם נורמלי. אמנם יש אנשים סוטים, אבל אין פועלים בהלכה לא לפי שופטני ולא לפי רשיעי, וכך גם לא לפי סוטים.

עם כל זאת, אין אני מציע להתיר כל פעילות⁹. לדוגמא, לא מקובל עלי לקיים יציאות ליליות, בחוף הים ושלא בחוף הים, לחזות בשקיעה או בזריחה, כשמחנכים גברים מלווים את קבוצת

5. הרחבה נוספת של סוגיית 'בעבידתיה טריד' - עיי רדב"ז (שו"ת, ח"ד סי' ב) שדן במישוש דופק באשתו נדה; פתחי תשובה (י"ד סי' רצו ס"ק ד) שדן בעניין קבלת סחורה מגוי שהביאה בבהמות כלאיים; שו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' לג) שדן בלימוד המותר בשלושת השבועות אליבא דכולי עלמא, אם הוא שלא לשמוח; שו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' מ) ושו"ת יביע אומר (ח"ד אה"ע סי' ד) שדנו במי שעיסוקו עם הנשים לגבי איסור ייחוד; שו"ת הראש (כלל יט סי' יב) שדן בגוי שנכנס להתייחד עם אשה ובחדר היה יין, ואח"כ נכנס היהודי לשם וראה שהיין נשאר כמו שעזבו בטרם כניסת הגוי ומשום 'בעבידתיה טריד' אין אנו חוששים לייך נסך [ניתן לומר שבעברתו כמו להבדיל בפעולת מצוה - ניתן להחיל את העיקרון של 'בעבידתיה טריד']; שו"ת עזרת כהן (סי' ל) שדן בעניין ריקוד עם נשים שאסור בוודאי, ושם מזכיר "דאפילו במרצה מעות מידו לידה - דבעבידתיה טריד - עם כל זה יד לא ינקה, ק"ו כשמשים יד ליד ממש ולשם שמחה כי השטן מרקד וגם הוא מסתכל בה". ועל כל פנים, לכל הדעות, כשיש מגע של יד ביד, ודאי שלא מועיל העיקרון של 'בעבידתיה טריד'. ולעניין מגע ע"י גם שו"ת אגרות משה י"ד סימן נד לעניין הקת דם, המסיק שמתירים לאחרים לרפואה משום העיקרון שבעבידתיה טריד, אבל לבעלה כשהיא נידה אינו מתיר, וכנראה בגלל שזו פעולה של מגע. כתובות יז, א.

6. ריטב"א קידושין פא, א ד"ה ואסיקנא; פתחי תשובה אה"ע סי' כא ס"ק ג.

7. בפסיכולוגיה מוכרות תופעות של התאהבות בין מטפל למטופלת, וננקטים אמצעים למנוע את הבעיה הזאת. רצוי שגם המחנכים באולפנות, במכללות ובמדרשות יהיו מודעים לתופעה זו ויכירו את ההנחיות המקצועיות המקובלות כדי שלא להיכשל בה.

8. יש מקום להבחין בין צורות שונות של קשר שבין מורה לתלמידה. כאשר מורה עומד ומרצה לפני כיתה שלמה - אין הרבה בעיות צניעות. לעומת זאת, כאשר התלמידה מגיעה אליו לשיחות אישיות, מתייעצת אתו בנושאים רגישיים או בשאלות אמונה ועבודת המידות - הדבר יוצר קשר הרבה יותר חזק, והסכנה גדולה בהרבה. ייתכן שהמנהג הרווח להתיר הוא דווקא בעמידה מול כיתה, כאשר השיחות העמוקות נעשות על ידי מחנכות או מדריכות. לעומת זאת, במדרשות, מקובל ליצור קשר הרבה יותר חזק, וישנם מקומות שבהם ר"מים אף לומדים בחברותא קבועה עם תלמידות (כמובן, ללא ייחוד). והדבר צ"ע.

הבנות¹⁰.

דווקא הפעילות החינוכית הקבועה היא זו שבה המורה, המחנך והמלמד אכן נמצא בעיסוק מתמיד בעבודתו. ואם יש מקום להחמיר הרי זה דווקא בהרצאות אקראיות, שאין אלו מלאכתו הרגילה של מי שנותן אותן¹¹.

ב. מקומות עבודה מעורבים

אכן צודק הרב צבי ינר, שהעירוב שבין המינים במקומות העבודה מצריך עיון. שם הרי אין עוסקים במצוות חינוך או במצוה אחרת, ואזי יש מקום להחמיר לאלו הסוברים שרק בפעולת מצוה אנו משתמשים בעיקרון של 'בעבידתיה טרידי'¹². אולם יש מקום לדון לכף זכות את הנוהגים לעבוד במקומות מעורבים על ידי הרחבת העיקרון הנזכר גם לפעולות הרשות¹³. ואף ייתכן להסיק שנושא הפרנסה, נחשב כפעולת מצוה, ולא כפעולת הרשות.

עם כל זאת, חלה עלינו החובה להקפיד על כללי אתיקה מחמירים כדי שלא תצא ח"ו איזו תקלה שהיא, וזה אמור גם לגבי הוראת גברים במוסדות של בנות ונשים. לדוגמה נביא כאן מספר 'כללי אתיקה מחמירים':

- א. הערה לתלמידה, מורה או עובדת הקשורה בענייני צניעות - לרבות לבוש - רק ע"י אשה.
- ב. שיחה אישית העוסקת בעולמה הנפשי או הרוחני של תלמידה - המתקיימת שלא ביזמת התלמידה, והנעשית על ידי מי שאינו איש מקצוע מובהק - תיעשה על ידי אשה.
- ג. שיחה אישית בין רב לתלמידה לא תתקיים בשעות שבהן לא מתקיימת פעילות לימודית במוסד, או מחוץ למוסד.
- ד. ככלל, שיחה של גבר עם תלמידה, מורה או עובדת, לרבות ראיון לקבלה לעבודה, תיעשה כאשר דלת החדר תהיה פתוחה.

10. כאשר מדובר בטיולים הנעשים במשך היום המכללה אכן נעזרת בליווי של גברים אחוזי נשק, ומעדיפה שיהיו אלו בעליהן של הנשים המשתתפות בטיול. וכך ההתייחסות גם למגישי עזרה ראשונה ומורי דרך. כמובן, העיקרון של 'בעבידתיה טרידי' שייך גם כאן, ומצטרפת לכך חובת ההקפדה על 'ונשמרתם מאד לנפשתיכם'. בטיולים הנמשכים למעלה מיום אחד, יש להקפיד על כל כללי ההלכה והצניעות בלינת הלילה. לא ניתן להימנע משהות של לילה מחוץ לבית, היות וזו גם הפעילות הקיימת בבתי הספר שהתלמידות מוכשרות לעבוד בהם. לעניין שמירת הכללים בטיולים, ע"י בספר 'הליכה כהלכה' עמ' 28, בהוצאת מכללת אורות ישראל, איסוף ומיון: ירון אונגר ז"ל הי"ד, עריכה: הרב אורי דסברג, פיקוח הלכתי: הרב יעקב אריאל.
11. כאשר ישנו יחס קבוע של מורה מול תלמידה, הזהות המקצועית של המורה גורמת פסיכולוגית וסוציולוגית למחיצה בפני התאהבות מזדמנת; מה שלא קיים בהרצאה חד-פעמית, שבה לא נוצר מצב ברור של יחסי מורה-תלמידה, על המרחק הנובע ממנו.
12. אכן צ"ע אם היתר 'בעבידתיה טרידי' (לעיל הע' 1) אמור בכל דבר שהעושה אותו מוטריד בו ולכן אינו בא לידי הרהור או דווקא בעשייה ובטרדה של מצוה. הגמרא בבבא מציעא עוסקת בהיתר להרביע בהמות, שיש בה מצוה של "לשבת יצרה". לעומת זאת, הגמרא בעבודה זרה מביאה בקשר לעיקרון זה את ההיתר לתת בגדי צבעונין חדשים לאומן כדי לתקן, דבר שלכאורה אינו פעולה של מצוה.
13. ומצאנו לכך מספר תקדימים, כגון: ההיתר להסתכן לצרכי פרנסה: בבא מציעא קיב, א; שו"ת נודע ביהודה תניינא, י"ד סי' י.